

1.1 ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ความเป็นแม่มีความหมายต่อสรรพสิ่งในโลก เพราะแม่หมายถึงผู้ให้กำเนิด ผู้เลี้ยงดูอบรม บ่มนิสัย แสดงถึงความสัมพันธ์ระหว่างผู้ให้กำเนิดและผู้เกิดมา สำหรับมนุษย์แล้วความเป็นแม่มี หมายรวมถึงสถานภาพและบทบาทควบคู่กันไปหรือแยกกันก็ได้ โดยปกติเมื่อกล่าวถึงความเป็นแม่ เรามักจะคิดถึงหน้าที่และบทบาทหนึ่งในสถานภาพของผู้หญิง จึงกล่าวได้ว่าความเป็นแม่ผูกโยง สถานภาพและบทบาทเข้าด้วยกันกับเพศสภาพ ทั้ง ๆ ที่โดยความเป็นจริงถ้าพิจารณาบทบาท ไม่ว่าจะเป็นการให้กำเนิดพ่อก็มีส่วนในการสร้างชีวิตที่ปฏิสนธิเท่ากับแม่ และถ้าแม่ไม่ได้เลี้ยงดูลูก พ่อก็ต้องสมบทบาททั้งพ่อและแม่คู่กัน ผู้ที่เลี้ยงดูแต่เด็กจนเติบโตใหญ่หรือผู้ที่ให้ความรักความห่วงใย อันเป็นหลักในการดำเนินชีวิตก็ต้องถือว่าสวมบทบาทของแม่เช่นกันไม่ว่าจะเป็นพ่อที่เลี้ยงดูโดย ลำพัง ญาติผู้ใหญ่ ที่เลี้ยง หรือแม้แต่ลูกก็อาจแสดงออกซึ่งความเป็นแม่ที่ปลอบประโลมยามแม่ ทุกข์ใจให้ข้อคิดในการดำเนินชีวิตแก่แม่ได้ แต่เมื่อเอ่ยถึงความเป็นแม่สิ่งแรกที่คิดถึงก็คือ ผู้หญิงที่ให้กำเนิด เลี้ยงดูอบรมลูก

ความเป็นแม่จึงเป็นวาทกรรมหลักที่ยังรากลึกฝังลึกในสังคมไทยมาช้านานว่าหน้าที่และ บทบาทของผู้หญิงที่สำคัญที่สุดคือแม่ ไม่ว่าจะผู้หญิงจะมีสามี มีลูก หรือไม่ก็ตาม สังคมกำหนดให้ ผู้หญิงเตรียมพร้อมสำหรับความเป็นแม่ในอนาคตเพื่อให้กำเนิด เลี้ยงดู และอบรมสมาชิกใหม่สู่ สังคมด้วยการผดุงรักษากรอบแห่งจารีต คงไว้ซึ่งค่านิยมที่ไม่มีมาตรฐาน ให้ผู้ชายปฏิบัติในแบบ เดียวกับผู้หญิง เช่นการยึดมั่นในระเบียบประเพณีของสังคม รักษาจริยธรรมทางเพศอย่างเคร่งครัด กรอบของความเป็นแม่จึงแบ่งผู้หญิงเป็นสองขั้วระหว่างผู้หญิงดีคือผู้หญิงที่เหมาะสมจะเป็นแม่ของ ลูก กับผู้หญิงไม่ดีที่ไม่อยู่ในทำนองคลองธรรมพอที่ผู้ชายคนใดจะเก็บมาเชิดหน้าชูตาในฐานะ ภรรยาเพื่อเป็นแม่ของลูกได้

ในทางชีวภาพ บทบาทความเป็นแม่ของผู้หญิงเริ่มขึ้นมีการปฏิสนธิของตัวอ่อนในครรภ์ และดำรงบทบาทอย่างสมบูรณ์เมื่อให้กำเนิดทารก แต่ในทางสังคมสถานภาพความเป็นแม่เริ่มขึ้น เมื่อต้องเลี้ยงรับผิดชอบชีวิตหนึ่งโดยอุ้มชูให้เติบโต อบรมบ่มนิสัย สังคมกำหนดบทบาทความ เป็นแม่ให้เป็นหน้าที่ของผู้หญิงโดยเฉพาะ จึงเท่ากับผู้หญิงทุกคนถูกกำหนดให้มีความเป็นแม่และ สืบทอดความเข้าใจในบทบาทและหน้าที่แม่ในหมู่ผู้หญิงทุกวัฒนธรรม จนอาจกล่าวได้ว่าความ เป็นแม่เป็นอุดมการณ์ทางสังคม ที่ปลูกฝังให้แก่ผู้หญิงทุกคน ไม่ว่าจะแม่ในทางชีวภาพหรือไม่ก็ ตาม

เมื่อสังคมเปลี่ยนแปลงไป บทบาทของผู้หญิงในสังคมเพิ่มขึ้นจากการเป็นภรรยาและแม่ ผู้หญิงก้าวออกจากพื้นที่ส่วนตัวที่จำกัดอยู่ในบ้านด้วยหน้าที่ของผู้หญิงที่ต้องเลี้ยงดู ดูแลบ้านช่อง

และครอบครัวออกมาสู่พื้นที่สาธารณะนอกบ้านเพื่อเป็นแรงงานในการผลิตในสังคม อีกแรงหนึ่ง
 รายได้จากผู้หญิงเป็นอีกแรงหนึ่งที่มีความจำเป็นต่อเศรษฐกิจของครอบครัว จากเดิมที่ผู้หญิงเป็น
 แหล่งพลังงานสำหรับหน่วยผลิตแรงงานหลักคือพ่อบ้านและผลิตสมาชิกใหม่สู่โลกภายนอกของ
 ครอบครัวและชุมชนของตน แรงงานของผู้หญิงเป็นแหล่งพลังงานที่สำคัญไม่น้อยต่อประเทศชาติ
 และโลก ผู้หญิงจึงเป็นแรงขับเคลื่อนสำคัญครั้งหนึ่งในสังคม

ในวรรณคดีและวรรณกรรมไทยการยกย่องเทิดทูนบูชาแม่ในฐานะผู้ให้กำเนิดว่ามีพระคุณ
 อย่างสูง ในฐานะผู้ให้ชีวิตที่ปฏิสนธิในครรภ์แห่งมารดา ดังนั้นแม่แม่จะไม่ใช่ผู้เลี้ยงดูด้วย
 เหตุผลใดก็แล้วแต่ เช่น นางจันทเทวีในวรรณคดีนิทานเรื่อง *สังข์ทอง* พระสังข์ถูกคนของนางจันทผู้
 เป็นชายาอีกองค์ของพระบิดาจับถ่วงน้ำ มีพญานาคมาช่วยพระสังข์ พระสังข์จึงเติบโตขึ้นโดยมีนาง
 พันธูรัตเป็นผู้เลี้ยงดู เมื่อพระสังข์เติบโตขึ้นจึงจากนางพันธูรัตมาเพื่อติดตามหาแม่ที่แท้จริง นางวัน
 ทองในเสภาเรื่อง *ขุนช้างขุนแผน* ก็ไม่อาจเลี้ยงดูปกป้องพลายงามที่เกิดแก่ขุนแผนจากอำนาจของ
 ขุนช้างได้จึงต้องส่งพลายงามไปอยู่กับนางทองประศรีผู้เป็นย่า เมื่อพลายงามเติบโตขึ้นรับราชการ
 ทำความดีความชอบจนเจริญก้าวหน้าจึงหวนกลับมาหามารดา นวนิยายเรื่อง *หญิงคนชั่ว* ของ ก.
 สุรางคนางค์ รื่นอดีตหญิงโสเภณีไม่อาจเลี้ยงดูลูกสาวคนเดียวในภาวะที่เธอป่วยหนักได้ เธอจึง
 ขอให้พ่อของลูกสาวมารับตัวลูกสาวไปก่อนที่เธอจะสิ้นชีวิต การนิยามความเป็นแม่ในความหมาย
 ของผู้ให้กำเนิดในชนบเดิมถูกทำลาย ปรากฏในบทกวีของ จิตร ภูมิศักดิ์ ที่ชื่อว่า *เธอคือหญิง
 รับจ้างแที่แม่คน* โดยเสนอานิยามของแม่ที่มีได้มีความหมายว่าแม่ ผู้ให้กำเนิด ดังนี้

ลูกนั้นหรือคือผลพลอยคนได้ จากความใคร่ครวญหรรษ์เปลื้องตัณหา
 เผ้าทำลายหลายครั้งประดังยา มันทนทายาดถอนไอ้เดนมตาย

.....
 พระคุณแม่แที่ไซ้ที่ได้เบ่ง อยู่ทีเล็งรักถนอมเหมือนจอมขวัญ
 แมร์ัดแกล้งแท่งทำระย้าัญ เธอมีทัณฑ์ฐานฆ่า...อาชญากร
 ถ้าแม่ใครใจทีจะมีลูก ฤทัยผูกรักรั้ทั้งพรั่าสอน
 อุตสาห์เลี้ยงเอียงถนอมอนนอน ขอกราบกรอนนั้แหละแม่ที่แท้จริง
 แต่เธอคลอดทอดทิ้งแล้ววังหนี ไม่รู้ซึ้เป็นตายหรือชายหญิง
 ไม่แลเหลียวเจียวหลังเพราะซังซิง เธอคือหญิงรับจ้างแที่...ไซ้แม่คน

(จิตร ภูมิศักดิ์ , 2524 : 14)

บทกวีข้างต้นเป็นหนึ่งในสามของข้อเขียนที่"มีปัญหา"ของจิตร ภูมิศักดิ์ ส่งผลให้สภา
 มหาวิทยาลัยระงับการเผยแพร่หนังสือ 23 ตุลาคมของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยในพ.ศ.2496 ซึ่ง
 จิตร ภูมิศักดิ์เป็นสาราณียกร และมีการพิจารณาลงโทษจิตร ภูมิศักดิ์ทั้งในระดับประชาคมนิสิต
 คือ"โยนบก" และทั้งในระดับวินยนิสิตคือพักการเรียนเป็นเวลา 2 ปี(จิตร ภูมิศักดิ์ , 2524: 2-3)

เนื้อหาของบทกวีข้างต้นหากพิจารณาเฉพาะการใช้ถ้อยคำรุนแรงในบางวรรค เช่น "ลูกนั้นหรือคือ ผลพลอยคนได้ จากความใคร่ครวญหรรษ์เปลื้องตัณหา" "มันทนทายาดเถนไฉ่เดนมตาย" หรือ "แม้ รีดแกล้งแห่งทำระยำยัญ" ก็อาจฟังได้ว่าผู้เขียนตำหนิผู้หญิงที่มีลูกจากการมีเพศสัมพันธ์ "ไม่ ตั้งใจที่จะมีลูก ปฏิเสธที่จะให้กำเนิดลูกในครรภ์ด้วยการไปทำแท้ง แท้ที่จริงจิตร ภูมิศักดิ์ต้องการ เติบโตขึ้นความเป็นแม่โดยให้ภาพของผู้หญิงที่ไม่มีคุณสมบัติของความเป็นแม่เป็นคู่เทียบว่าการให้ กำเนิดอย่างเดียวไม่สมควรที่จะได้รับการเทิดทูน และการปฏิเสธความเป็นแม่ด้วยการทำแท้ง สมควรแก่การถูกประณาม และแม่ที่ไม่ได้ทำหน้าที่เลี้ยงดูลูกดังกล่าวเป็นเพียง"หญิงรับจ้าง"ที่ให้อาหารเป็นที่ยำแย่ของตัวอ่อนเท่านั้น นับได้ว่าบทบาทของความเป็นแม่ถูกตั้งคำถามจากบทกวีเธอ คือหญิงรับจ้างแท้ใช่แม่คน และเสนอความเห็นที่ท้าทายความหมายของคำว่าแม่ในฐานะผู้ให้ กำเนิดไม่อาจเรียกว่าแม่ได้ บทบาทของแม่ที่แท้จริงต้องเลี้ยงดูและอบรมลูกด้วยความรักด้วย อาจ กล่าวได้ว่าทำให้กำเนิดเป็นเพียงหน้าที่ แต่การอบรมเลี้ยงดูเป็นบทบาทที่แท้จริง

การที่สังคมคาดหวังบทบาทของแม่ด้วยเหตุที่ความเป็นแม่สำคัญต่อการสร้างพลเมือง และมอบภาระหน้าที่ให้แม่มากกว่าพ่อ การแสดงออกซึ่งความคาดหวังต่อความเป็นแม่ในแต่ละยุค สมัยมีรายละเอียดที่แตกต่างกันออกไป ปฏิกริยาของสังคมในช่วงที่จิตร ภูมิศักดิ์ พยายามนำเสนอ นิยามของความเป็นแม่ใน เธอคือหญิงรับจ้างแท้ใช่แม่คน สะท้อนให้เห็นถึงการท้าทายค่านิยมเดิม ในสังคม แนวความคิดเรื่องบทบาทของแม่ในทางสังคมที่สร้างพลเมืองที่มีคุณภาพ มีจิตสำนึกและ อุดมการณ์แสดงถึงอิทธิพลทางความคิดแบบมาร์กซิสต์ จากนวนิยายเรื่อง แม่ ซึ่งศรีบูรพาเป็นผู้ แปลจากเรื่อง Mother ของ แม็กซิม กอร์กี้ (Maxim Gorky) ในช่วงที่ถูกจองจำระหว่างช่วงพ.ศ.2475 - 2500

อันที่จริงก่อนหน้าที่จิตร ภูมิศักดิ์จะเขียนบทกวีข้างต้น รัฐบาลก็มีบทบาทเข้ามาจัดการ กำหนดความเป็นแม่ที่ดี กล่าวคือในรัฐบาลยุคที่จอมพลป.พิบูลสงครามเป็นผู้นำได้สร้างนโยบายรัฐ นิยมเพื่อสร้างชาติ ผู้หญิงก็ถูกนำมาเป็นส่วนหนึ่งของแผนนโยบายด้วย ผู้หญิงตามนโยบายรัฐ นิยมถือเป็น"ดอกไม้ของชาติ" อันเป็นสัญลักษณ์ที่หมายถึง ความเจริญรุ่งเรืองของชาติ ผู้หญิงเป็นส่วน หนึ่งของนโยบายรัฐนิยมอันเป็นลัทธิชาตินิยมในยุคนั้นนั่นเอง จอมพลป.พิบูลสงครามได้ อธิบายความสำคัญของผู้หญิงในฐานะแม่ผู้ให้กำเนิด และเป็นผู้อบรมบ่มนิสัยพลเมืองซึ่งเป็นส่วน หนึ่งของชาติ แม่จึงมีส่วนสร้างชาติ ในยุคนั้นจึงได้เริ่มจัดงานวันแม่ และให้รางวัลแก่แม่ที่มีสุขภาพดี สามารถมีลูกได้มาก ๆ เพื่อตอบสนองนโยบายสร้างชาติของรัฐบาลในยุคนั้นที่ต้องการเพิ่มพลเมือง (ปิยวรรณ อัครวราพันธ์, 2548 : 121 - 127) จึงเท่ากับว่าแม่ที่ดีในยุครัฐบาลจอมพลป.พิบูลสงคราม นั้นถูกกำหนดด้วยปริมาณของลูกก็มีผิดนัก

กล่าวได้ว่าความคาดหวังที่สังคมมีต่อแม่มีตลอดมาในทุกยุคทุกสมัย สังคมหยิบยื่นโอกาส ให้ผู้หญิงได้พิสูจน์คุณค่าของความเป็นหญิงด้วยหน้าที่และบทบาทของความเป็นแม่ หากจะมอง

ความเป็นแม่ว่าเป็นภาวะที่ถูกกดดันจากสังคม ไร้อิสรภาพ ขาดความเป็นตัวของตัวเอง ทำให้ผู้หญิงต้องพิสูจน์คุณค่าของตัวเองด้วยการแสดงว่า เธอสามารถเป็นแม่ในแบบที่สังคมกำหนดหรือไม่ ก็ดูจะเป็นทัศนะที่สุดขั้ว หากมองในอีกด้าน ทุกสังคมยกย่องความรักของแม่ว่าเป็นความรักที่ยิ่งใหญ่ เพราะเปี่ยมไปด้วยความเสียสละอันน่าบูชา เป็นความรักที่ไม่มีเงื่อนไขและไม่มีที่สิ้นสุด ความรักของแม่คือความรักแรกสุดที่มนุษย์ได้สัมผัสจากมนุษย์ด้วยกัน เราไม่อาจคิดในเชิงตรรกะแต่เพียงเหมาเอาว่า การที่ผู้หญิงหลายคนมีความสุข เต็มใจแบกรับภาระที่มาพร้อมกับความเป็นแม่ ไม่ว่าจะต้องเสียสละหรืออดทนและอาจปราศจากชีวิตส่วนตัว เพียงเพื่อแลกกับความรู้สึกชื่นใจที่เห็นลูกเติบโต ภาควิชาจิตเมื่อลูกประสบความสำเร็จในชีวิต ปลื้มใจเมื่อเห็นลูกยืนหยัดอย่างสง่างาม ถ้าเช่นนั้น ความเป็นแม่ก็เป็นเพียงมายาคติที่ถูกประดิษฐ์สร้างจากสังคมปิตาธิปไตยหรือสังคมที่ชายเป็นใหญ่ ปลุกฝังให้ผู้หญิงพอใจกับความเป็นแม่ ทำให้ผู้หญิงตกอยู่ภายใต้วาทกรรมหลักของสังคมยอมรับว่าความเป็นแม่คือชะตากรรมของผู้หญิงจึงมองไม่เห็นและไม่รู้สึกว่าจะต้องดิ้นรนออกนอกกรอบที่ถูกกำหนด ทำให้เกิดคำถามต่อไปว่าความรักที่มีต่อสายเลือดในครรภ์ต่อผู้ที่ได้ถนอมกลม่อมเกลี้ยงเกลี้ยงดูเป็นความรักที่"สอน"ให้"รู้สึก"กันได้ด้วยหรือ และภาควิชาจิตของผู้หญิงยามได้เป็นแม่เป็นสิ่งที่วัฒนธรรมได้หล่อหลอมมาพร้อมกับความเป็นหญิงเท่านั้นหรือ การที่เราจะเข้าใจความเป็นแม่ได้มีอาจสรุปด้วยตรรกะสามัญ เพราะความซับซ้อนในอารมณ์ความรู้สึกของมนุษย์ย่อมมีมากกว่านั้น อย่างไรก็ตาม เรามักจะประนีประนอมความคิดว่าการตระหนักในความเป็นแม่เกิดจากสัญชาตญาณการดำรงเผ่าพันธุ์ของมนุษย์และเป็นกระบวนการเรียนรู้ทางสังคมผสมผสานกันอย่างแยกไม่ออก

ในการทำงานเดียวกันถ้าความเป็นแม่คือภาวะที่สังคมคาดหวังให้ผู้หญิงทุกคนมี ความเป็นแม่ก็ซ้อนทับกับความเป็นหญิงอย่างที่ยากและแยกออกจากกันได้เช่นกัน อาจกล่าวได้ว่าความเป็นแม่สร้างความตระหนักรู้ในตัวตนและคุณค่าของความเป็นหญิงให้แก่ผู้หญิงทุกคน จริยธรรมหรือคุณธรรมที่ปลุกฝังให้ผู้หญิงมีก็เพื่อจะเตรียมให้เธอเป็นแม่ที่ดี ขณะเดียวกันผู้หญิงหลายคนก็พบว่าประสบการณ์ความเป็นแม่เป็นประสบการณ์ที่มีค่าอย่างยิ่งที่ทำให้เธอเข้าใจความหมายของการมีชีวิตอยู่เพื่อผู้อื่น

อำนาจของวาทกรรมความเป็นแม่ส่งผลในเรื่องการจัดระเบียบวินัย(disciplining)ให้กับผู้หญิงในสังคม วาทกรรมความเป็นแม่ในวรรณกรรมจึงเป็นภาคปฏิบัติการจริงของวาทกรรม(discursive practices) ที่รวมเอาจารีต ค่านิยม ความคิด ความเชื่อ คุณค่า เกี่ยวกับความเป็นแม่ที่กลายเป็นสถาบันทางสังคม การศึกษาผู้หญิงกับบทบาทความเป็นแม่ของผู้หญิงในสังคมจึงทำให้เห็นวาทกรรมของความเป็นแม่ท่ามกลางบริบทของสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป เพราะวรรณกรรมเป็นพื้นที่หนึ่งที่แสดง"เสียง"ของผู้หญิงผ่านการจำลองวิถีชีวิตของสังคมในยุคหนึ่งๆ ทำให้ความเป็นแม่สืบทอดโดยมีการปรับเปลี่ยนและผลิตซ้ำเช่นเดียวกับวาทกรรมหลักอื่น ๆ ในสังคม

ด้วยเหตุที่สังคมไทยมีความเปลี่ยนแปลงมาโดยลำดับและค่อนข้างจะมีพลวัตสูงตั้งแต่ปี พ.ศ. 2510 เป็นต้นมา ความเปลี่ยนแปลงทางการเมือง เศรษฐกิจ และสังคมซึ่งเป็นปัจจัยภายใน และแนวความคิดสตรีนิยมที่แพร่กระจายไปทั่วโลกซึ่งเป็นปัจจัยภายนอกอันเป็นผลมาจากการเรียกร้องการปฏิบัติระหว่างเพศอย่างเท่าเทียมและการเปลี่ยนวิถีทัศนในสังคมในกรอบคิดระบบชายเป็นใหญ่หรือที่เรียกกันว่าระบบปิตาธิปไตย(patriarchy)เสียใหม่ทั้งหมดนี้ย่อมมีผลกระทบต่อวาทกรรมความเป็นแม่ในสังคมไทย

งานวิจัยนี้กำหนดข้อมูลที่น่าสนใจมาใช้ศึกษาบทบาทความเป็นแม่ของผู้หญิง เฉพาะ นวนิยาย ด้วยเหตุที่เป็นเรื่องแต่งซึ่งสะท้อนความคิดร่วมสมัยและส่งผ่านวัฒนธรรมอันเป็นการผลิตซ้ำและสืบทอดอุดมการณ์ความเป็นแม่ที่สอดคล้องและกลมกลืนกับอุดมการณ์ของชนชั้นกลางอย่างแนบเนียน ดังมีคำกล่าวที่ว่า"นวนิยายเป็นมหากาพย์แห่งชนชั้นกลาง"(Weisesstein, Ulrich อ้างถึงใน ตรีศิลป์ บุญขจร, 2549 : 187) จากการสำรวจนวนิยายในเบื้องต้นพบว่านวนิยายตั้งแต่ปีพ.ศ.2510 - 2546 ในช่วง 36 ปีนี้นำเสนอความคาดหวังของสังคมอย่างต่อเนื่องต่อผู้หญิงในบทบาทของแม่ โดยเฉพาะนวนิยายพาฝันและนวนิยายแนวชีวิตครอบครัว ซึ่งผู้เขียนและผู้อ่านส่วนใหญ่เป็นผู้หญิง การวิจัยผู้หญิงกับบทบาทความเป็นแม่นี้จะได้วิเคราะห์นวนิยายที่นำเสนอความเป็นแม่ในบริบทของสังคมไทย อันจะทำให้เห็นว่านวนิยายเหล่านี้นำเสนอเนื้อหาและตั้งคำถามเกี่ยวกับความเป็นแม่อย่างไร และมีแนวความคิดเกี่ยวกับความเป็นแม่ที่สัมพันธ์กับเพศสถานะ ชนชั้น และสถานภาพทางสังคมอย่างไรในบริบทของสังคมไทย โดยนำแนวความคิดที่เกี่ยวกับแม่ในสังคมและวัฒนธรรมไทยและทฤษฎีสตรีนิยมมาช่วยอธิบายและทำความเข้าใจกับความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น อันจะนำไปสู่ความเข้าใจลักษณะของความเป็นแม่ในสังคมไทย รวมทั้งปัญหาและความขัดแย้งที่ผู้เป็นแม่จะต้องเผชิญ

1.2 วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1.2.1 วิเคราะห์ผู้หญิงกับบทบาทความเป็นแม่ในนวนิยายไทย ตั้งแต่ พ.ศ.2510 ถึงพ.ศ. 2546 ซึ่งเป็นช่วงเวลาที่นวนิยายไทยนำเสนอเนื้อหาที่ตั้งคำถามเกี่ยวกับความเป็นแม่

1.2.2 วิเคราะห์ความหลากหลายของแนวคิดเรื่องความเป็นแม่ที่นำเสนอในนวนิยายไทย ซึ่งสัมพันธ์กับเพศสถานะ ชนชั้น และสถานะทางสังคม

1.3 สมมุติฐานของการวิจัย

1.3.1 ความเป็นแม่เป็นบทบาทสำคัญที่สังคมกำหนดให้ผู้หญิงมีและถูกผลิตซ้ำในนวนิยาย

1.3.2 นวนิยายไทยนำเสนอแนวคิดเรื่องความเป็นแม่ในหลายมิติ นับตั้งแต่แม่ผู้ให้กำเนิดผู้เลี้ยงดู และผู้อบรมบ่มนิสัย

1.3.3 ในนวนิยายเหล่านี้ ผู้เขียนแสดงปัญหาและตั้งคำถามเกี่ยวกับความเป็นแม่โดยแสดงความขัดแย้งระหว่างอุดมคติของแม่ที่ดี (คือรักลูกยิ่งชีวิตและยอมเสียสละความสุขส่วนตัวเพื่อลูก) กับผู้หญิงในฐานะปัจเจกบุคคล

1.4 ขอบเขตของการวิจัย

ศึกษานวนิยายไทยที่คัดเลือกในช่วง พ.ศ.2510 – 2546 จำนวน 74 เรื่อง โดยมีเกณฑ์ในการคัดเลือกดังนี้

1.4.1 เป็นนวนิยายที่ตัวละครเอกหญิงแสดงบทบาทแม่อย่างชัดเจน หรือมีขณะนั้นตัวละครที่เป็นแม่จะต้องมีบทบาทเด่นในเรื่องและแสดงบทบาทแม่ต่อตัวละครเอก

1.4.2 ความเป็นแม่ของตัวละครดังกล่าวส่งผลกระทบต่อพฤติกรรมและบุคลิกภาพของตนเองและของตัวละครอื่น อันมีผลต่อตัวละครในเรื่อง

นวนิยายที่ศึกษาจำนวน 74 เรื่องเรียงตามลำดับปีพ.ศ.ได้ดังนี้

<u>ปีพ.ศ.</u>	<u>ชื่อเรื่อง</u>	<u>ผู้แต่ง</u>
2510	เรื่องของหนู	ช.อักษรราพันธุ์
2510	ดาวพระศุกร์	ช.อักษรราพันธุ์
2511	เรียมมนุษย์	กฤษณา อโศกสิน
2511	ทางโค้ง	สีฟ้า
2512	อีสา	สีฟ้า
2512	น้ำเซาะทราย	กฤษณา อโศกสิน
2512	สนิมสังคม	เพ็ญแข วงศ์สง่า
2513	สายรุ้ง	ทมยันตี
2513	ริษยา	จุลลดา ภักดีภูมิินทร์
2514	ความรักครั้งสุดท้าย	สุวรรณี สุคนธา

2514	ไอ้มาดา	สีฟ้า
2516	แรงรัก	กนกเรขา
2518	สิ้นสวาท	ทมยันตี
2520	ล่า	ทมยันตี
2521	ลูกแม่	โบตั๋น
2521	หนามดอกไม้	กฤษณา อโศกสิน
2522	เหตุเกิดในครอบครัว	สีฟ้า
2522	วัยบริสุทธิ์	โบตั๋น
2522	แม่เลือกเกิดได้	ศุภลักษณ์
2523	มายา	ว.วินิจฉัยกุล
2523	สำรองรัก	ทมยันตี
2523	อังสนาหย่าผัว	รพีพร
2524	น้ำตาลไหม้	ช่อลัดดา
2524	อันธการ	ทมยันตี
2525	ปูนปิดทอง	กฤษณา อโศกสิน
2525	บ้านของพุ่มนี้	ว.วินิจฉัยกุล
2525	ไอ้ค่อม	มาลา คำจันทร์
2526	ห้องที่จัดไม่เสร็จ	กฤษณา อโศกสิน
2527	ยายหนูลูกพ่อ	โบตั๋น
2527	ไซ้สังคม	ทมยันตี
2528	ละครคน	ว.วินิจฉัยกุล
2528	กิ้งมัลลิกา	กฤษณา อโศกสิน
2528	กว่าจะรู้เตียงสา	โบตั๋น
2529	สองชีวิต	ทมยันตี
2529	ทองเนื้อเก้า	โบตั๋น
2529	ด้วยสองมือแม่ที่สร้างโลก	โบตั๋น
2529	หน้าต่างบานแรก	กฤษณา อโศกสิน
2529	ถึงเจ้าวายุร้ายตัวน้อย	วดีลดา เพียงศิริ
2529	เวลาในขวดแก้ว	ประภัสสร เสวิกุล
2530	สุดถนนบนทางเปลี่ยว	นันทนา วีระชน
2530	เว็จระก่า	กฤษณา อโศกสิน

2531	มณีร้าย	ว.วินิจัยกุล
2531	เรื่องของอะตอม	วดีลดา เพียงศิริ
2531	สมการวัย	สีฟ้า
2532	เส้นไหมสีเงิน	ว.วินิจัยกุล
2535	ไฟในดวงตา	โบตัน
2535	คู่กรรมภาคสอง	ทมยันตี
2535	หนึ่งห้องหัวใจ	กฤษณา อโศกสิน
2536	คือหัตถาครองพิภพ	น้ำอบ
2536	ดวงใจแม่	สาเรศ ศิระมนัส
2537	ข้ามสีทันดร	กฤษณา อโศกสิน
2538	เนื้อใน	กฤษณา อโศกสิน
2538	คุณชาย	ว.วินิจัยกุล
2539	คือหัตถาครองพิภพจบสากล	น้ำอบ
2539	แดดหนาว	สุจินดา ชันตยลงกต
2539	นายกหญิง	ทมยันตี
2540	การล่มสลายของสถาบัน ครอบครัวที่ความรักมีอาจ เยียวยา	อรุณวดี อรุณมาศ
2540	ดอกไม้ปลายสวน	สิริมา อภิจาริน
2541	รากนครา	ปิยะพร คักดีเกษม
2542	แกมกลืนสุคนธา	ประภัสสร เสวิกุล
2542	ดั่งสายน้ำไหล	โบตัน
2542	เข้าซิ่น คินฉาย	ชัมย์พร แสงกระจ่าง
2542	กล่องผีเสื้อ	ชลัมพู ณ ชเลล้ำ
2542	ราตรีประดับดาว	ว.วินิจัยกุล
2543	แม่ไม่เอาไหน ลูกชายไม่เอา ถ่าน	มวนยา พร
2543	บูรพา	ว.วินิจัยกุล
2543	ปิมปา	ชญวดี ศรีสุโข
2543	ใจด	โบตัน
2544	www.คุณย่า.com	ดวงใจ

2544	หน้าทอง	โบทัน
2545	ดอกไม้กลางเมือง	ประชาคม ลุนาชัย
2546	ซอยสามสยามสแควร์	กนกวลี พจนปกรณ์
2546	แม่	นอม วิเศษสิงห์
2546	ผู้หญิงกลางแดด	เสาวรี

1.5 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1.5.1. ทำให้เข้าใจลักษณะของความเป็นแม่ในสังคมไทย รวมทั้งปัญหาและความขัดแย้งที่ผู้เป็นแม่จะต้องเผชิญ

1.5.2. สร้างองค์ความรู้ใหม่เกี่ยวกับแนวคิดเรื่องความเป็นแม่ในบริบทไทยตามแนวทางสตรีนิยม

1.6 วิธีดำเนินการวิจัย

1.6.1. ศึกษาทฤษฎีสตรีนิยมที่ว่าด้วยแนวคิดเรื่องความเป็นแม่

1.6.2. รวบรวมวาทกรรมเกี่ยวกับความเป็นแม่ในสังคมไทยในเอกสาร และงานวิจัยต่าง ๆ

1.6.3. รวบรวมและคัดสรรนวนิยายไทยที่น่าเสนอแนวคิดเรื่องความเป็นแม่

1.6.4. วิเคราะห์นวนิยายที่น่าเสนอแนวคิดเรื่องความเป็นแม่ซึ่งสัมพันธ์กับบริบททางสังคม

1.6.5. เรียบเรียงเป็นวิทยานิพนธ์

1.7 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

เอกสารภาษาไทยที่เกี่ยวกับผู้หญิงกับบทบาทความเป็นแม่ในสังคมไทยมีดังนี้

กาญจนา แก้วเทพ ได้ศึกษาเกี่ยวกับสตรีและสื่อมวลชน และได้รวบรวมบทความไว้ 15 เรื่อง ที่เผยแพร่ตั้งแต่ พ.ศ.2535 – 2534 ใน *ความเรียงที่ว่าด้วยสตรีกับสื่อมวลชน* มีบทความที่น่าสนใจที่เกี่ยวกับความเป็นแม่ในสังคมไทยดังนี้

-“แม่และเมีย : ภาพอภิหามตะนิรันดร์กาลในสื่อมวลชน” นำเสนอและวิพากษ์ภาพสะท้อนของผู้หญิงในฐานะแม่และเมียที่ปรากฏอยู่ในละครโทรทัศน์และภาพยนตร์ไทยซึ่งส่วนใหญ่

ดัดแปลงจากนวนิยายไทย พบว่าในท้องเรื่องจะต้องมีแม่ที่มีบทบาทปรากฏอยู่ทุกเรื่อง แสดงปรากฏการณ์ที่ซ้ำซากของผู้หญิงในฐานะเมียและแม่ และแสดงปรากฏการณ์ใหม่ของผู้หญิงในโลกแห่งจินตนาการ

-“ตะวันออก / ตะวันตกในละครโทรทัศน์และภาพยนตร์ไทย” บทความนี้เกิดจากการศึกษา ละครโทรทัศน์และภาพยนตร์ไทยในหัวข้อความสำคัญของครอบครัวในสังคมไทย ผู้หญิงกับความเป็นแม่ พรหมจารี และผู้หญิงแกร่ง เฉพาะในหัวข้อผู้หญิงกับความเป็นแม่นั้น สถาบันครอบครัวไทยเป็นสถาบันที่มีบทบาทและเป็นสังคมแบบนับสายญาติข้างแม่ ภาพของแม่ในละครและภาพยนตร์มีทั้งภาพของแม่ในอุดมคติ และภาพของแม่ที่เป็นจริง ฐานะทางชนชั้นของแม่ส่งผลให้อบรมและเลี้ยงดูลูกในแบบต่าง ๆ กัน และแม่ไทยสามารถมีบทบาทเหนือลูกได้ในช่วงระยะเวลาที่ยาวนานมาก

- จินตภาพของสตรีไทยในวรรณกรรมและสื่อร่วมสมัย” ในส่วนของวรรณกรรมยุคใหม่ สังคมไทยให้ความสำคัญกับมิติทางกายภาพมากที่สุด รองลงมาคือสถานะและบทบาทของผู้หญิงในฐานะแม่ เมีย ลูกสาว พบคุณลักษณะต่าง ๆ ของความเป็นหญิงเป็นอันดับสุดท้าย

ไพลิน รุ่งรัตน์ (นามแฝง) ได้เขียนบทกล่าวนำใน *แม่ - น้ำใสในสายธารสังคม* ในหนังสือ *น้ำใสในสายธาร* วรรณกรรมสะท้อนภาพแม่ในสังคมไทยที่สมาคมนักเขียนแห่งประเทศไทยรวบรวมไว้มีประเด็นกล่าวถึงพระคุณมารดาในพุทธประวัติ ภาพแม่ในวรรณคดีไทย

วรรณกรรมยุคปัจจุบันยุคแรกยังให้ภาพแม่ที่สืบทอดมาจากวรรณคดี วรรณกรรมปัจจุบันในยุคหลังแม้จะให้ภาพแม่ที่เปลี่ยนไปตามบริบทของสังคมแต่แม่ก็ยังคงหัวใจเดิมที่รักและห่วงใยลูก หัวใจของแม่มีเพียงแต่เป็นสิ่งที่ลูกโหยหา แต่สังคมที่วัตถุนิยมกำลังครอบงำนั้นก็ถามหาธารน้ำใส แห่งความรักที่หายไปนั่นคือหัวใจแม่ที่อยู่ในแผ่นดินเกิดและแม่น้ำ (ไพลิน รุ่งรัตน์ (นามแฝง) , 2536)

ศิริรัตน์ ทวีเลิศนิธิ ได้ศึกษาเปรียบเทียบวรรณกรรมของสตรีเยอรมันกับไทย มีข้อสรุปเฉพาะในส่วนของการเสนอความสัมพันธ์ระหว่างแม่กับลูกสาวว่า มีทั้งความสัมพันธ์ในเชิงบวกคือ รักใคร่เห็นอกเห็นใจกัน เป็นเพื่อนของลูก และความสัมพันธ์ทางลบคือ ซื่นชมลูกชายแต่ไม่ซื่นชมลูกสาวทำร้ายลูกด้วยการเลี้ยงดูที่เข้มงวด อย่างไรก็ตาม ภายวิจัยนี้มุ่งไปที่การศึกษาเปรียบเทียบวรรณกรรมของสตรีทั้งไทยและเยอรมันเพื่อบอกลักษณะร่วมและความแตกต่างอย่างกว้าง ๆ เป็นสำคัญ (ศิริรัตน์ ทวีเลิศนิธิ , 2538)

วารุณี ภูริสินสิทธิ์ เรียบเรียง *สตรีนิยม : ขบวนการทางสังคมแห่งศตวรรษที่ 20* จากทฤษฎีและแนวคิดของนักสตรีนิยมในตะวันตกตั้งแต่ยุคเริ่มแรกจนถึงปัจจุบันที่มีพัฒนาการมาโดยลำดับและกล่าวถึงความเคลื่อนไหวของสตรีนิยมในประเทศไทยในแวดวงการศึกษา (วารุณี ภูริสินสิทธิ์ :2545)

คำ ผกา (นามแฝง) รวบรวมบทวิจารณ์แนวสตรีนิยมจากคอลัมน์ "กระทู้ดอกทอง" ใน นิตยสารสยามรัฐสัปดาห์วิจารณ์ ในหนังสือ *กระทู้ดอกทอง* ซึ่งหยิบยกวรรณกรรม 48 เรื่องมา วิจารณ์ในมุมมองสตรีนิยม ให้ความสำคัญที่แหลมคมในการเสนอภาพแทนของผู้หญิงที่ซับซ้อน คุณสมบัติของผู้หญิงที่สังคมสื่อความหมายและให้ค่า อันเป็นอุดมการณ์เกี่ยวกับผู้หญิงในสังคม (คำ ผกา(นามแฝง) , 2546)

ปิยวรรณ อัครวราพันธ์ นำเสนอบทความ "ความเป็นแม่และคุณค่าที่แปรเปลี่ยน" จาก การศึกษาพัฒนาการของวันแม่ที่เริ่มจัดในสมัยรัฐบาล จอมพล ป.พิบูลสงคราม และหยุดไปในช่วง สงครามโลก จนกระทั่งมีการจัดการวันแม่ในภาคเอกชนอีกครั้งใน พ.ศ.2515 และภาครัฐที่เริ่มจัด ตั้งแต่ พ.ศ.2519 ต่อเนื่องมาจนถึง ปัจจุบัน แสดงให้เห็นถึงคุณสมบัตินี้ความเป็นแม่ที่ดีที่ผูกโยงไว้กับ ชาติ (ปิยวรรณ อัครวราพันธ์ , 2548)

เสนาะ เจริญพร นำเสนอผลงานการวิจัยในหนังสือ *ผู้หญิงกับสังคมไทยใน วรรณกรรมไทยยุคทอง* โดยศึกษาวาทกรรมที่เกี่ยวกับผู้หญิงในสังคมไทยช่วงทศวรรษ 2530 อันเป็นยุคที่แสดงออกซึ่งความก้าวหน้าทางสังคมของผู้หญิง ที่พบทั้งในวรรณกรรม วาทกรรมทั่วไป และปฏิบัติการทางสังคม จากภาพเสนอที่ปรากฏ(representaion) พบว่าวาทกรรมแบบปิตาธิปไตยที่ยังรากฝังลึกในสังคมไทยกลับนำเสนอภาพผู้หญิงที่ดีอันได้แก่มีความเป็นกุลสตรี และความเป็นเมียและแม่ ในส่วนของความเป็นแม่ที่ปรากฏในวรรณกรรมได้ตอกย้ำและเชิดชูบทบาทความเป็นแม่ แม้จะมีการตั้งคำถามต่อบทบาทความเป็นแม่ของผู้หญิงอยู่บ้าง แต่ท้ายที่สุดแล้วก็ไม่ พบว่าตัวละครหญิงที่ก้าวพ้นออกไปจากบทบาทความเป็นแม่ได้สำเร็จ สอดคล้องกับภาพเสนอของ ผู้หญิงในงานโฆษณา และผู้หญิงในชีวิตจริง (เสนาะ เจริญพร , 2548)

ส่วนเอกสารงานวิจัยที่มีเกี่ยวข้องกับความเป็นแม่ที่ปรากฏในวรรณคดีและวรรณกรรม ไทยเรียงลำดับตามปี พ.ศ. มีดังนี้

พ.ศ. 2528 สายสมร เฉยตรงการ ได้ศึกษา *สถานภาพทางสังคมของผู้หญิงในช่วง พ.ศ. 2475 – 2493) ในนวนิยายของดอกไม้สด และ ก.สุรางคนางค์* พบว่า สถานภาพเฉพาะ ในส่วนบทบาทของแม่ในวรรณกรรมของดอกไม้สดส่วนใหญ่จะเป็นมารดาในระดับชนชั้นสูง มีหน้าที่เลี้ยงดูบุตรธิดาและปฏิบัติหน้าที่ดังเพื่อนที่ให้ความรัก ความเข้าใจ รับฟังลูกได้ทุกเรื่อง เป็น ผู้หญิงที่ได้รับการศึกษาสมัยใหม่ ส่วนบทบาทของแม่ในนวนิยายของก.สุรางคนางค์เป็นมารดา ระดับชนชั้นกลางที่มีหน้าที่อบรมลูกและให้ความสำคัญต่อการศึกษาลูกมาก เป็นมารดา สมัยใหม่ที่ให้อิสระต่อการมีคู่ครองของลูกโดยให้คำปรึกษา อย่างไรก็ตาม ก.สุรางคนางค์ก็ได้เสนอ ภาพมารดาในชนชั้นกลางที่อาจคำนึงถึงฐานะทางเศรษฐกิจเป็นสิ่งสำคัญที่สุดในการแต่งงานของ ลูกสาว

พ.ศ. 2529 วีรวรรณ ศรีสำราญ ศึกษาสถานภาพของสตรีในการศึกษาวิเคราะห์นวนิยายของกฤษณา อโศกสินที่ได้รับรางวัล ในระหว่างพ.ศ. 2497 – 2530 พบว่า บทบาทของสตรีที่ปรากฏในนวนิยายของกฤษณา อโศกสิน แบ่งเป็น 3 ช่วง เฉพาะในส่วนบทบาทของมารดาที่มีความเปลี่ยนแปลงดังนี้

ช่วงแรก พ.ศ. 2497 – 2510 มารดาทำหน้าที่เลี้ยงดูบุตร เป็นที่พึ่งที่อุปการะบุตร ทำให้บุตรนับถือ และกตัญญู

ช่วงที่สอง พ.ศ. 2511 – 2521 มารดาทำงานไปด้วย เลี้ยงดูบุตรไปด้วย ไม่ได้ดูแลพฤติกรรมบุตรใกล้ชิด สนับสนุนการศึกษาของบุตร และมีอิทธิพลต่อการดำเนินชีวิตของบุตร

ช่วงที่สาม พ.ศ. 2522 - 2530 มารดาช่วยเหลือสถานภาพการเงินให้บุตรไม่จบสิ้น มีทั้งมารดาที่คอยอบรมบุตรอย่างใกล้ชิด เป็นเพื่อนกับบุตร และมารดาที่ห่างเหินบุตร (วีรวรรณ ศรีสำราญ ,2529)

พ.ศ. 2534 รื่นฤทัย สัจจพันธุ์ศึกษา *ตัวละครหญิงในวรรณคดีสมัยอยุธยาและยุครัตนโกสินทร์* ได้วิเคราะห์ตัวละคร มัทรี จากเรื่องมหาเวสสันดรคำหลวงอย่างลุ่มลึกว่า มีความรักลูกท่วมหัวใจและห่วงแหนลูกสุดชีวิต กลวิธีทางวรรณศิลป์ในวรรณคดีเรื่องนี้ได้ชี้ให้เห็นถึงลักษณะของหญิงที่ประเสริฐ รักพระราชโอรสและพระราชธิดาสุดหัวใจ และเกิดทูนบูชาพระสวามียิ่งชีวิต ส่งเสริมการบำเพ็ญทานบารมีของพระมหากษัตริย์ กล้ากลืนความทุกข์ของแม่ผู้สูญเสียเพื่อประโยชน์แห่งการอนุโมทนาร่วมกับพระสวามีในการบำเพ็ญทานบารมี แสดงถึงความอดกลั้นอย่างน่าเห็นใจ (รื่นฤทัย สัจจพันธุ์ , 2534)

พ.ศ. 2535 ภทรพร หงส์ทองศึกษา*แนวคิดสตรีนิยมในนวนิยายของทมยันตีระหว่าง พ.ศ. 2506 – 2534* พบว่า นวนิยายของทมยันตีมีวัตถุประสงค์เพื่อสตรีอย่างเด่นชัด ในส่วนบทบาทของแม่นั้น นวนิยายของทมยันตีสะท้อนเห็นถึงความเป็นแม่ในอุดมคติที่มีความรักลูก แสดงความสัมพันธ์เชิงบวกของแม่กับลูกสาว ในเรื่อง รอยลึกลับ เรื่องล่า เรื่องไซส์สังคม สะท้อนภาพแม่ที่มีความแกร่งและเข้มแข็งในจิตใจ ส่วนแม่ในเรื่องสายรุ้ง สะท้อนภาพแม่ที่กำหนดชีวิตของลูกสาวมากเกินไป แต่กลับกลายเป็นความเข้าใจและความรักตอนจบเรื่อง อย่างไรก็ตาม ทมยันตียังคงเขียนบรรยายภาพความรักของแม่ในอุดมคติมากกว่าแม่ในความเป็นจริง (ภทรพร หงส์ทอง , 2535)

พ.ศ. 2540 ชนิกันต์ กู้เกียรติ ได้ศึกษาวิเคราะห์นวนิยายของกฤษณา อโศกสินที่ได้รับรางวัล ผลการศึกษาเฉพาะในส่วน of ตัวละครเอกฝ่ายหญิงในบทบาทของความเป็นแม่ปรากฏสั้น ๆ แต่เพียงว่า ตัวละครเอกฝ่ายหญิงทุกตัวยอมทำทุกอย่างเพื่อลูก นึกถึงความรู้สึกของลูกมากกว่าความต้องการของตัวเอง (ชนิกันต์ กู้เกียรติ , 2540)

เอกสารและงานวิจัยที่สำรวจได้ในเบื้องต้นนี้ยังไม่มีผู้ใดวิเคราะห์บทบาทความเป็นแม่ของผู้หญิงไทยในวรรณกรรมโดยพิจารณาความเปลี่ยนแปลงที่เชื่อมโยงกับบริบททางสังคม การศึกษา มักเน้นไปที่นักเขียนผู้หนึ่ง หรือมิฉะนั้นก็เป็นทุกสถานภาพและบทบาทของผู้หญิงในช่วง ระยะเวลาหนึ่ง งานวิจัยนี้น่าจะทำให้เห็นบทบาทของผู้หญิงในฐานะแม่ในบริบทของสังคมไทย จากนวนิยายอันจะส่งผลให้เกิดองค์ความรู้ใหม่เกี่ยวกับผู้หญิงในสังคมไทยในมิติของสตรีศึกษาด้วย